

JADOVNO I ŠARANOVA JAMA: O ŽRTVAMA BEZ PIJETETA

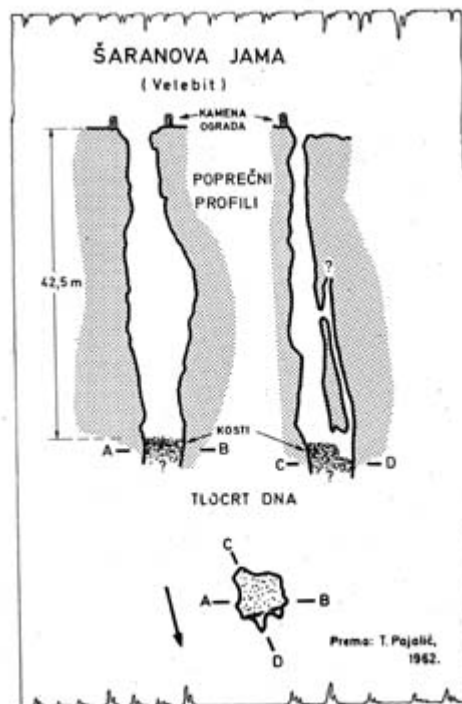
Piše: dr. Srećko BOŽIČEVIĆ

Sredinom lipnja ove godine, u popodnevnim smo satima imali priliku čuti i vidjeti - prvo, na Novoj TV, a zatim i u večernjem Dnevniku prvog programa HTV-a, izlaganje "predsjednika-građanina" **Stjepana Mesića** pred otvorom Šaranove jame u blizini Jadovna na Velebitu. Moram priznati, kad sam to sve čuo i vidio, bio sam zaista neugodno iznenađen! Prvo, što mi se tog trenutka nametnulo kao pitanje, bilo je: kako i zašto je od oko stotinu i više meni znanih jama-grobnica diljem krša Hrvatske, odabrana sada baš ova na Velebitu, zašto su bili prisutni samo oni koje smo vidjeli, a ne i neki drugi, i zašto su ponovno iznesene poluistine i netočnosti o još jednoj nedovoljno istraženoj ljudskoj tragediji i učinjenim zločinima u ovom dijelu Hrvatske?

Kada sam prije nekoliko desetljeća prvi put dolazio do Šaranove jame, cesta je bila makadamska. Sada je naš predsjednik dolazio od Trnovca u Ličkom polju asfaltiranom cestom i, pješačeći nešto više od dvadesetak metara od ceste, došao je do ograđenog otvora ove jame. Je li bio i u samom Jadovnu, na mjestu gdje je nekad bio ustaški logor, nisam vidio iz TV-priloga.

Svakako me zanima, je li mu netko od savjetnika ili "organizatora" prikazanog "happeninga" kazao, da su tim nekad makadamskim putem, samo četiri godina kasnije, 1945., do jame dolazili i kamioni iz Gospića, koje su vozili partizanski borci? Prema onome što sam čuo - očito nisu! Dakle, nisu u jami samo žrtve ustaša, nego i žrtve partizana! Dok su godine 1941. egzekutori bili ustaše, godine 1945. to su bili partizani ili njihovi «antifašisti» s trorogom kapom, na kojoj je bila crvena petokraka zvijezda!

Koliko sam razumio, predsjednik je uz jamu sada bio radi događaja iz 1941. godine te se zgražao nad događanjem iz tog doba... Partizanske žrtve nije spominjao. Nazočni povjesničar **dr. Ivo Goldstein** je, vjerujem, sigurno bio u prigodi (još jednom) pročitati podatke iz literature skupčane s logorom Jadovno. Da je to učinio, tada bi i njegov komentar bio sadržajniji i točniji nego što je bio predsjednikov. Vjerujem da nije zaboravio ni svoju izjavu iz 1990., da je na Jadovnu završio i život njegova djeda, uz niz drugih Židova. Saborski zastupnik **Milorad Pupovac** mogao se je također zainteresirati za činjenice, koja su poznate pripadnicima srpske manjine u Ličko-senjskoj županiji, pa bi bio bliže istini o događajima u Gospiću i one kasnije, 1945. godine! Ne znam na koje se speleologe pozivala splitska etnologinja **dr. Vesna Čulinović-Konstantinović**, kad je ustvrdila da je debljina kostiju ubačenih žrtava čak 5 metara, a ne ona koju je još 1962. utvrdio speleolog **Tihomir Pajalić** u "Našim planinama": 1,5 metara.



Vjerujem da je netko od organizatora ovog "druženja", ako mu je bilo do istine, mogao angažirati jednog od suvremenih speleologa, da "izvidi" stanje na samome dnu jame i da vidi s

koliko su sada smeća prekrivene kosti nevinih žrtava u ovoj jami-grobnici? U reportaži o Jadovnu kamera nije prikazala ni kako danas izgleda to mjesto ustaškog logora iz 1941. godine i postoji li tamo ploča kao spomen na ljudske žrtve?

Čitajući napisani tekst, predsjednik Mesić je iznio začuđujuću konstataciju, da se ovdje dogodio prvi holokaust u Europi. To, na žalost, nije jedina njegova neprimjerena izjava, a sigurno nije ni zadnja kojom će usrećit svoj narod. Nakon što su prikazani kadrovi i puštene izjave spomenutih uzvanika, uslijedio je na prvi pogled neočekivani prizor razdraganih povika i pjevanja s bocama i čašama rakije i vina, u rukama skupine razdraganih plesača, odnosno prikaz pravoga "derneka".

Nisam mogao povjerovati, da se to događa uz jednu otvorenu grobnicu nad ostatcima žrtava davno učinjenog zločina!

Zar nitko od nazočnih tzv. antifašisti ili samih organizatora uz ovo "visoko" državno izaslanstvo nije osjetio potrebu za nužnim poštovanjem ili pijetetom prema umrlima, nužnost dostojanstva na tome grobnom mjestu? Da sam čuo zbor ili orkestar s nekom žalobnom arijom i vidio zapaljene svijeće, uz vijence i naklon u počast umrlima, shvatio bih da je to pravi i ispravan način na koji se sa zločinom ophodi čovjek dvadesetprvog stoljeća, koji iskreno ne priziva mržnju i osvetu, jer zaista želi da se slični zločini ne dogode više nikada nigdje, a napose ne na našim hrvatskim prostorima. Objašnjenje za ovo "događanje naroda" već idući dan je ponudio **don Živko Kustić** u kolumni jednoga dnevnog lista, komentirajući kad se zbilo prvi holokaust u nas. Bila je to pouka građaninu-predsjedniku i svima ostalima, u nepreglednome moru laži koje se svaki dan valja s jedne i s druge strane, kako se komu prohtije ili zatreba...

Što su i gdje su Šaranova
jama i Jadovno?

Ako objašnjenje potražite u *Hrvatskoj enciklopediji* ili u *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* odnosno u *Hrvatskome obiteljskom leksikonu*, nema ga ili je pogrješno.

U staroj enciklopediji (1990.) za Jadovno se navodi kako je u Jadovnu i u obližnjim jamama našlo smrt oko 35.000 ljudi, pretežno žena i djece. U *Liberovu* rječniku za Jadovno piše: prvi ustaški koncentracijski logor za masovno uništavanje zatočenika. *Hrvatska enciklopedija* navodi podatak pod pojmom koncentracijski logori: logor u Gospiću (lipanj - kolovoz 1941.), logoraši su slani u Jadovno i u druge logore na Velebitu. Šaranova jama nigdje nije spomenuta! Ostaje dvojba, je li Jadovno samo logor ili jedna velebitska jama?

Šaranova jama je jedna od više desetaka jama ili bezdanki na ovome dijelu prostranoga planinskog masiva Velebita. Poznata je još od 1936. stanovnicima koji su u ovom dijelu planine boravili stalno ili povremeno na ispaši ili su radili na sječi šume. Od 1941. poznatija je kao mjesto na kome su svoj život završavale brojne žrtve - "protivnici" tada proglašene Nezavisne Države Hrvatske. Jama i njezino ime navedeni su u gospićkim novinama *Lička sloga* iz 1936., kada je u nju pao mladić **Jakov Bubaš**. Ime je dobila po nadimku obitelji - Šaranovi. Njezina dubina iznosi 42 m, što su utvrdili seljaci koji su se užetima spustili u nju po tijelo poginuloga.

U svojoj knjizi *Jame (kao) grobnice* koristim profile ove jame koje je objavio speleolog Tihomira Pajalića 1962. u planinarskom časopisu "Naše planine". Otvor jame je dimenzija 1,5 puta 4 metra, a nalazi se na nadmorskoj visini od 890 m. Petnaest metara dublje širina se povećava na 10 m, dok se pri dnu sužava na 4 x 6 metara. Uz ljudske kosti nađene na dnu, speleolog Pajalić navodi da su već tada bile prekrivene slojem tucanika, koji je ovamo bačen vjerojatno prilikom gradnje kamene ograde ovoga memorijalnog spomenika. Debljina nanosa kostiju iznosila je, po njemu, 1,35 m. Je li debljina sloja ljudskih kostiju bila i veća, za sada je nepoznato, ali očito nije, jer je jama bila isto toliko duboka 1936. kada je iz nje izvađen onaj mladić.

Kad bi bila točna tvrdnja da su u nju ubacivane one navedene desetine tisuća zatočenika iz logora Jadovno, tada bi debljina koštanih ostataka trebala biti veća. Jesu li žrtve bacane i u još neke druge okolne jame - kako se spominje (jama u Grginu brijegu, jama ispod Metle, jama uz cestu za Kalonjevu Ruju, Vodena jama, jama u Docima i dr.) - koje kasnije spominju i drugi

speleolozi koji su ovdje vršili istraživanja, zasad nije poznato ni utvrđeno! Također treba imati na umu da se manji otvori i onih jama koje su vrlo duboke, mogu naknadno zatvoriti i nekim većim kamenim blokom, uslijed čega jame ostaju nepoznate.

Dakako, ovdje nitko nije spaljivao ubijene ljude ni 1941., a niti 1945. godine. Brojke navedene u raznim napisima, a zapisane i na spomen-tabli Šaranove jame – moraju, dakle, ostati i dalje predmetom istraživanja. U Šaranovoj jami nisu bili ni patolozi, a niti forenzičari – kao u Jazovci – pa se ni jedan broj ne može smatrati utvrđenim i točnim.

Jadovno je malo planinsko selo na omanjoj zaravni sjeveroistočnog dijela uzdignutog masiva Velebita, koji iznad Ličkoga polja svojim vrhovima doseže visine preko tisuću metara. Iznad šumske ceste što prolazi uz samo selo sa zapadne strane uzdižu se kameniti vrhunci Sklopina (1272 m) i Metla (1288 m), te Jadičevac i Vršeljak (također preko 1200 m), dok se s istočne strane nalazi Plan Bogića, te Rošin vrh (1045 m), pa Ljuti vrh (1125 m) s izduženim Bužimskim bilom (1219 m). Ta šumska cesta dalje vodi u područje gustih šuma Sunderca i Klemente sve do Štirovače s brojnim odvojcima i napuštenim stovarištima posječenih stabala. Šumsko prostranstvo tajni! Tu se nalazi i nekoliko desetaka kućica, staja i ostava (s 51 stanovnikom 1971. godine) razvučenih na maloj visoravni (nadmorske visine od 805 do 890 m). Ovdje je, prema **Ani Tomljenović** (*Smiljan i okolica*, 2003.) početkom 1960-tih godina živjelo 16 obitelji. Godine 1963. mjesni je svećenik u njemu izgradio kapelicu posvećenu Sv. Mariji Pomoćnici. Na nekoliko seoskih livada danas se vratilo par obitelji i ovdje se ponovno živi. To planinsko selo postalo je odjednom "poznato" 1941. godine po velikom i strahovitom zločinu. Kad je u mjesecu travnju te godine proglašena Nezavisna Država Hrvatska, ustaše su na šumskom proplanku Čačić Dolca veličine 70x90 m (preko 5 km sjeverozapadno od samog zaseoka Jadovno!) između uzvisina Grgin brijeg i Crne Grede podigli logor za protivnike novog režima.

Na satelitskom *Atlasu Hrvatske*, kao i na topografskim kartama M 1:100.000 naziru se omanji proplanci u velebitskoj šumi. Sad se pitam, zašto je izabrano to mjesto, a ne neko drugo? Je li to predložio netko od tadašnji ličkih ustaša ili netko tko je dugo vremena radio u velebitskim šumama, ostaje tajna! Kako navodi spomenuta A. Tomljenović, očito je točno i "neosporno je da su u općem ludilu ljeti 1941. godine ustaše u njemu na stravičan način likvidirale mnoštvo ljudi. Prema navodima **dr. Đure Zatezala**, nekadašnjeg direktora Historijskog arhiva u Karlovcu, žrtve su bile iz sjeverne Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srijema". Jadovno je kao logor, prema njemu, postojalo od 11. travnja do 15. kolovoza 1941., za koje vrijeme je u njemu, tvrdi Zatezalo, ubijeno 62.000 ljudi. Nije poznato zašto taj broj kod istog autora varira između 30 do 100.000. Nakon toga je logor prebačen na otok Pag.

Speleolog T. Pajalić u svom članku o Šaranovoj jami spominje spomen-ploču na rubu jame, koju su podigle žene iz podbilogorskog mjesta Grubišno Polje, kao spomen na ubijenih 1.146 svojih sumješтана koji su, po njihovu mišljenju, ubačeni u ovu jamu. Taj broj, uspoređen s dubinom jame i nađenim ostatcima kostiju, za mene nije logički prihvatljiv ni uvjerljiv.

Velebitki Jasenovac

Prema onome što je navodio Đ. Zatezalo, Jadovno kao logor i Šaranova jama kao zasad jedini nam poznati lokaliteti na Velebitu, bili bi pravi lički Jasenovac. Poznato je, dakako, na koji se način i s kojom svrhom ("genocidnost hrvatskog naroda") manipuliralo brojem jasenovačkih žrtava. Kao što znamo, **Josip Broz Tito** je krajem 1945. prijavio Reparacijskoj komisiji, da je u jasenovačkom logoru pobijeno 500 – 600 tisuća ljudi. Tek pola stoljeća kasnije drugi su istraživači došli do bitno drugačijih podataka, dok se danas najčešće citiraju podatci **Vladimira Žerjavića** i **Željka Krušelja**, prema kojima se broj žrtava kreće od 61.000 do 85.000, u što su uračunati Židovi, Hrvati, Srbi, Romi i drugi. Sličan slučaj zbio se je i s Jazovkom kod Sošica. Vjesnikovi su novinari "lansirali" vijest da je u njoj pobijeno oko (i preko!) 40.000 civila, vojnika i ranjenika, dok stvarno pronađenih 447 osoba vjerojatno još za mnoge ne predstavlja veliki zločin?!

Kad sam 1990./91. pripremao svoju knjigu *Jame (kao) grobnice*, čitajući napise dr. Đ. Zatezala, obratio sam mu se s molbom da mi navede barem preostalih 19 jama oko Jadovna, kao i naznačene 102 jame kosturnice za koje je on znao na teritoriju NDH. Odgovor nisam

dobio. Nisam dobio niti kakve podatke kad sam došao u Karlovac! Za Jadovno sam mogao koristiti samo njegov napis objavljen u novinskim člancima: "Riječ je o velikom logoru, pravoj 'tvornici smrti' u kojem je do reokupacije Like od Talijana, ubijeno približno 62.000 ljudi. Istraživanje pokazuje, da se u Jadovnom ubijalo, ma koliko to grozno zvučalo, kao na 'tvorničkoj vrpci'. Tih nekoliko mjeseci ljudi su svakodnevno u Gospić dovoženi u stočnim vagonima ponajviše iz sjeverne Hrvatske, zatim razvažani po okolnim logorima te ubijani i bacani u jednu od 19 logorskih jama. Možda ima i više jama, no ne postoji jama Jadovno o kojoj govori **Stjepan Sulimanac**, novi saborski zastupnik. Postoji logor Jadovno i mnogo okolnih jama, neke čak na Pagu, u Baškim Oštarijama. Od svih 19 jama speleološki je istražena Šaranova jama, u koju je na osnovu matematičkih proračuna bačeno 9.000 do 11.000 ljudi. Stoga se protivim Sulimančevom prijedlogu da se jama kraj sela Jadovno zabetonira. Nitko povijest ne može zabetonirati, ona se ne može zabetonirati..."

Mogao sam shvatiti pok. Sulimanca i njegov prijedlog: iako je malo znao o jamama, on je želio da se one zaštite od daljnjeg zatrpavanja otpadom i budu označene kao spomenici. Kada sam Zatezala pitao što on misli pod "matematičkim proračunom", shvatio sam da on nikad nije bio ni u jednoj jami, da nema pojma o izgledu podzemnih prostora, a da je "računica" samo proizvod njegove fikcije koja se mijenjala prema očito osobnoj potrebi. A to je sigurno pogrešan put za dolazak do prave istine.

Mnoge činjenice o Jadovnu i o Šaranovoj jami "zamrsio" je i sam komunistički političar **Jakov Blažević** godine 1990., kada se nakon "otkrića" Jazovke upustio u polemiku s novinarima, rugajući se njihovu "planinarenju" po dnu ove jame. On tada poručuje, da "stoji na usluzi", nudeći "žive ljude koji će ih provesti u Lici do više jama 'bezdanki'... Tada mu jedan od njegovih Ličana odgovara: «...Uzmognite snage i vratite se među nas Ličane novom istinom... Zar istina nema i drugačijih? O tim istinama vi ste nam uz ličku janjetinu znali pričati i o onim pravim istinama, zašto javno ne progovorite... Za komunizam se više nemate razloga zauzimati, kad je propao svuda u Europi. Zašto Jadovnom opterećujete hrvatski narod... Koliko li je još noćnih kamiona otišlo preko Trnovca na Jadovno tijekom 1945. godine? Zar vas starost ne podsjeti da je Jadovno grobnica kršćana koje pobiše i ustaše i partizani? Zašto praunuke opterećujete strahom od Jadovnog? Zašto povijesno istinito ne vrednujete zločine svih koji su zločine činili? Zašto hrvatski narod mora biti inferioran samo zbog vaše izlizane 'crvene niti'? Zašto Hrvati ne mogu živjeti svjetla obraza u svojoj suverenoj Hrvatskoj? Ili makar mi koji smo se radali poslije pluralnih zločina?..." (A. Stilinović, 24. srpnja 1990.)

Nakon ovoga, čudim se da građanin-predsjednik nije u svome napisanom govoru (uz pomoć svojih savjetnika!) uz spomen holokausta koristio i taj Hrvatima dobro poznati pojam, odnosno zločin? Možda bi tako mnogim (ne)dobronamjernim povjesničarima dao "ideju", da na taj način promatraju "činjenice brojeva" iz naših jama-grobnica ili bi one koji savjesno istražuju i ispituju, približio pravoj brojci i pravoj istini! Već su brojna desetljeća protekla od tih tužnih događanja, a naša istinska (ne)mogućnost dosega istine propuštena je jedino našom nebrigom.

Kutija sardina i jama

Nakon moga više od polustoljetnog druženja i promatranja podzemnih jamskih šupljina u kršu, vjerujem da sam stekao iskustvo u procjenjivanju njihova izgleda i nastanka. Na žalost, i druženje s umrlima ili žrtvama ubačenima u njih, poučilo me je što se sve događa s njihovim tijelima, bilo da se radi o jednom ili stotinama njih.

Ako sada usporedim dubinu i veličinu jame Jazovke i broj nađenih tijela u njoj, te šupljinu Šaranove jame i onoga što je u njoj nađeno, te što je u njoj – kako po objavljenim zapisima kažu – završilo, tada vidim da ipak nešto nije u redu i da to ipak ne odgovara postojećim predodžbama! Radi objašnjenja poslužio bih se jednom trivijalnom usporedbom. Zamislite si, a sigurno ste i u svojoj ruci imali otvorenu konzervu s ribicama ili staklenu bocu s krastavcima. Vidjeli ste kako su oni posloženi u njima. Svjesni smo da je to slagala ljudska ruka - kao što je i ona, koja je u jame bacala (ne)osuđene ljude.

Bio sam na dnu jame Balinke iznad Plaškoga, koja je duboka preko 250 m. Dakle, radi se o dubini većoj od dvije visine zagrebačke katedrale. K tomu je širina i duljina donje dvorane

ispod jamske vertikale čak veća od visine jedne katedrale! U njoj smo 1966. s britanskim speleolozima tražili ostatke nekoliko partizanskih heroja, koje su u nju bacili četnici iz okolice. Vjerujte mi, u ovu bi "jametinu" sigurno stale sve do sada nađene žrtve u jamama hrvatskog krša, ali zbog pada u tu veliku dubinu rijetko koja bi lubanja bila nađena cijela, a to vrijedi i za ostale kosti.

U postojeći nacrt Šaranove jame pokušao sam prema naznačenom mjerilu i veličini te širini prosječnog čovjeka "poredati" ili posložiti ljudska tijela kao što su – neka mi se oprostite na usporedbi – složene sardine i krastavci! Iako je to u surovoj stvarnosti neizvedivo, ali radi približnog odnosa određene mogućnosti i sada znanih činjenica, rezultat je bio sljedeći: posložena po vertikali, u nju bi stalo približno 1.800 - 2.000 ljudskih tijela. Ako bismo ih "naslagali" po horizontali, bacajući od otvora s uvjerenjem da će oni tako ležati i u jami, tada bi "stalo" od 1300 do 1500 ubijenih ljudi, sve uz uvažavanje postojećih proširenja i suženja u jami. Oscilacija od ove procjene može biti od 50 do 100 osoba. Moram, na žalost, upozoriti i na postojeći poseban način raspadanja ljudskog tijela kad ono nije zakopano u zemlji, što bi svakako "usporavalo" navodno ubijanje "na tvorničkoj vrpci".

Ovaj mogući broj za Šaranovu jamu svakako se razlikuje od onoga koji se počesto navodi, a isto se svakako može reći i za mnoge druge jame-grobnice u našem kršu. Kada se kosti nakon desetljeća i "stalože" na dnu, na njih se s bokova ili strova u jami prirodnim putem mogu obrušiti kameni blokovi te ih dodatno smrviti ili razbiti. Žrtve koje su bacane u nekad aktivan Tučić ponor u Gračačkom polju (dubok preko stotinu metara) možda bi se "nakupile" na prvoj stepenici tridesetak metara ispod razine otvora, ali bi ih prva poplava u polju odnijela u još veću dubinu, pa bi gornji dio jame bio ponovno "slobodan" za sljedeću skupinu tijela.

Opisujući do sada naše jame-grobnice i upozoravajući na pretjeran, senzacionalistički prikaz otkrića žrtava jame Jazovke, uvijek sam se zalagao za nužan pijetet ili suosjećanje u boli za onima koji su stradali na tako neljudski način. Zalagao sam se da se uz pomoć speleologa i stručnjaka patologa i forenzičara ispitaju i ostale dobro znane, ali i one premalo znane jame-grobnice, i da se obilježe potrebnim znamenjem. Svi oni koji se nalaze na njihovom dnu, na to mjesto su došli tuđom voljom, a jesu li su za nešto bili krivi, pitanje je na koje bi se također mogao dobiti odgovor. Iako mi je u pogledu Jazovke nakon mnogo godina konačno uspjelo doći do odgovora o stvarnom broju žrtava na njenom dnu, to nisam uspio i za ostale jame koje sam spomenuo u svojoj knjizi, a među njima je bila i Šaranova. Po mome sudu, zagonetka Šaranove jame i Jadovna mogla je - da je netko želio i omogućio - također biti razriješena. Na žalost, žrtve će i nakon sadašnjega dnevnopolitičkog uprizorenja vrlo brzo biti prekrivene ponovnim zaboravom! Najčešći razlog koji se navodi, jest pomirenje nekada zavađenih neprijatelja, odnosno njihovih sinova i unuka. Možda ima i onih koji misle i drugačije, ali su danas u manjini. Svakako treba misliti na sretniju budućnost. No u mojim podmaklim godinama, iskustvo mi govori, da onaj narod koji ne poznaje niti poštuje svoju prošlost i na nju nije i ponosan, vrlo teško pronalazi siguran i ispravan put u svoju budućnost. A kao znanstvenik uvijek sam se u toku svog rada i javne djelatnosti pridržavao ove **Einsteinove** misli: «Ne činite nikada ništa protivno savjesti, čak ako država to od vas traži.»

Politički zatvorenik 208/209, srpanj/kolovoz 2009